

Imperialism and Identities at the Edges of the Roman World 3 – Petnica, 22.–25.09. 2016.

U Istraživačkoj stanici Petnica se između 22. i 25. 09. 2016. po treći put okupilo šaroliko međunarodno društvo historičara i arheologa sa svih strana svijeta kako bi nadugo i naširoko raspravljali o temama koje se tiču identiteta stanovnika Rimskog carstva – pogotovo onih koji nisu bili italaskog porijekla – akulturacije i romanizacije, kao i rimske državne politike koja se, direktno ili indirektno, ticala tih pitanja. Namjerno koristim izraz državna politika, kako ne bi cijelu priču sveli samo na imperijalizam, koliko god on bio dominantan pristup u rimskom političkom djelovanju. Iako je nesumnjivo riječ o širokoj problematici, kongres je zadanom temom dovoljno fokusiran da se učesnici mogu koncentrirati i na izlaganja i na uvijek bogatu raspravu nakon svakog predavanja. Upravo je kvalitetna diskusija nešto što bi, po mom mišljenju, bila glavna odlika ovog skupa. Rijetko na kojem kongresu se još može vidjeti duboka i sadržajna rasprava poput one koja prati predavanja koja se održavaju na skupu „Imperialism and Identities at the Edges of the Roman World”. Je li to zato što nije riječ o glomaznom kongresu sa stotinama učesnika i brojnim paralelnim izlaganjima u većem broju odvojenih sekcija ili zato što u Petnici nekako prirodno prevladava opuštена i domaćinska atmosfera? Pretpostavljam da je riječ o kombinaciji tih faktora, ali treba naglasiti i vidljivu motivaciju učesnika, koji su mahom plodni istraživači i autori koji itekako imaju što za reći o navedenim temama. Valjda skup takvih ljudi na jednom ugodnom mjestu poput Petnice, u divnom prirodnom okruženju, mora rezultirati bogatom naučnom diskusijom, koja uostalom i ne prestaje s predavanjima. Dugi konstruktivni stručni razgovori su se u Petnici vodili cijelo vrijeme trajanja skupa, a opći je dojam svih učesnika da smo se kući vratili bitno bogatiji znanjem i iskustvom.

Detaljni pregled predavanja se može pročitati u opširnoj knjizi sažetaka, no bio bi red izložiti makar kratki popis izlaganja kako bi čitatelji stekli uvid u tok kongresa, a ujedno i saznali što ih čeka kad izađu akti.

Prvi dan su na programu bila slijedeća izlaganja:

- Diplomacy and political communication at the edges of the Western world: relations between Hispanic peoples and Rome in the pre-provincial era, 218–197 BC (Eduardo Sánchez-Moreno, Autonomous University of Madrid; Enrique García-Riaza, University of the Balearic Islands).
- From Drunken Kings to Roman Emperors. Roman Perception of the Area Between the Adriatic And the Danube (Alka Domić Kunić, HAZU).
- The inhabitants of world borders in Strabo’s work: some notes starting from Strabo 1.2.1 and 2.5.12. (Mattia Vitelli Casella, Institut za arheologiju, ZRC SAZU).

- A people on the edge: a reassessment of the Narbo warrior *denarius serratus* (RRC 282) (Ellen MacDougall, University of St Andrews).
- Refurbishing Pannonian identities (Judit Pásztoókai-Szeőke, University of West Hungary; Ivan Radman-Livaja, AMZ; Ottó Sosztarits, Savaria Museum; Andrea Csapláros Savaria Museum).
- Some traits of Romanization in Eastern Dalmatia (Dragana Grbić, Balkanološki institut).
- Identities Under Pressure: Ethnogenesis and Imperialism in Late Iron Age Gaul (Alberto Pérez Rubio, Autonomous University of Madrid).
- Civitas sine urbe: an approach to different ways of being Roman in northwest Iberia (Antonio Rodríguez Fernández, Instituto de Historia, Madrid).
- Iudaea/Palaestina vs. Erets– Israel Jewish identity and the perception of „Holy Land” during the Roman occupation of Iudaea/Palaestina (Tibor Grüll, University of Pécs).
- Disorders on the edge: Iberian banditry in ancient discourses and modern identities Tomás Aguilera Durán (Autonomous University of Madrid).
- Roman Imperialism in the *Historia Augusta*: Construction and communication of Emperors’ virtues and vices (Cristiana Roffi, Universität zu Köln).

Prvi dan je, dakle, bio obilježen širokim dijapazonom hispanskih tema, od odnosa autohtonih populacija i rimske republike tokom drugog punskog rata i neposredno nakon njega (to jest za vrijeme rimskog osvajanja iberkog poluotoka), preko romanizacijskih procesa u sjeverozapadnoj Iberiji (s naglaskom na reinterpretaciji epigrafskih podataka), do historiografskih interpretacija fenomena banditizma i/ili borbe protiv okupatora u Hispaniji i njihova utjecaja na razvoj suvremenog španjolskog identiteta.

Susjednoj Galiji su bila posvećena dva predavanja, jedno o etnogenetskim procesima u Galiji od 2. st. pr. Kr. na dalje, a drugo o rimskoj percepciji Gala, odnosno galskih ratnika kroz prikaz, odnosno simboliku jednog tipa denara kovanog u Narbu oko 118. pr. Kr.

I našim se prostorima posvetila pažnja taj prvi dan, i to kroz više tema. Rimskoj percepciji stanovnika Ilirika, to jest prostora između Jadrana i Dunava, u jednom širokom kronološkom okviru bilo je tako posvećeno predavanje kroz koje su detaljno predstavljene i analizirane relevantni pisani izvori. O aspektima romanizacije i urbanizacije istočnog dijela provincije Dalmacije, posebno iz perspektive utjecaja doseljenih Italika, govorilo se kroz prizmu epigrafskih svjedočanstava. Epigrafski izvori, u konkretnom slučaju grafiti na olovnim etiketama, mogu poslužiti kao svjedočanstvo o svakodnevnoj nošnji stanovnika jednog panonskog urbanog središta, točnije Savarije, no analizom tih kratkih tekstova može se definirati i stupanj prihvaćenosti rimskog načina oblačenja ali i uvidjeti raskorak između odjeće koja se prikazuje u ikonografiji lokalne spomeničke baštine i odjevnih predmeta koji su u stvarnosti najviše nošeni. Analiza pisanih izvora bila je i tema predavanja o Strabonovom viđenju naroda na granicama Augustova carstva, dakle o svjedočanstvima koja imaju posebnu historiografsku težinu s obzirom da ih je zapisao suvremenik, a katkad i svjedok događaja koje opisuje. Zanimljiv i opširan pregled pružen nam je i za Judeju, odnosno Palestinu, točnije za židovsko viđenje stanja u toj rimskoj provinciji i njihovoj prilagodbi novonastalim i ni-

malo im sklonim okolnostima. Pisani izvori i njihova interpretacija su neiscrpna tema za historiografiju, pa je još jednom takvom temom i zaključen prvi dan kongresa, točnije komparativnom analizom opisa karakteristika pojedinih careva u djelu Historia Augusta.

Drugi dan kongresa, 23. 09. 2016, prvenstveno, mada ne i isključivo, bio je posvećen religijama i duhovnom životu stanovnika Rimskog carstva:

- Provincial religion or religion in provinces – some theoretical considerations (Josipa Lulić, Zagrebačko sveučilište).
- Beyond religion and beyond theories: new approaches to the study of sanctuaries in the Hauran, southern Syria (100 BC-AD 300) (Francesca Mazzilli, University of Cambridge).
- Living in the Roman Memphis: the burials of the divine Apis bulls (Nenad Marković, Czech Institute of Egyptology).
- On Typhon, red men and the tomb of Osiris: Ancient (mis)interpretations and human sacrifice in Egypt (Uroš Matić, University of Muenster).
- Addressing the emperor as a religious strategy at the edge and in the centre of Empire (Jörg Rüpke, University of Erfurt).
- The Materiality of Divine Agency: The Example of Small and Miniature Reproductions of Mithraic Icon (Nirvana Silnović, Central European University).
- Displaying Roman and Local Identities at the Edges of the Empire (Ghislain van der Ploeg, University of Tampere).
- The impact of empire on cult places and ritual practices in Roman Gaul and Germany (Ton Derks, VU University Amsterdam).
- The amphitheatre in Roman cities: urbanistic correspondence during the Augustan Age (Ilaria Trivelloni, Sapienza University of Rome).
- ‘Triumphal’ Arches in a Provincial Setting (Joanna Kemp, University of Warwick).
- Competition, Meaning, and Monumentalization in Gallia Comata (Aaron Irvin, Murray State University).
- *Fora*: refunctionalization of the public space after the end of the Roman city (Dario Canino, Universitat Autònoma de Barcelona, Sapienza Università di Roma).
- Soldiers and gladiators: Amphitheaters of Balkans provinces and their relation to Roman army (Marko A. Janković, Univerzitet u Beogradu).

Krenulo se tako od teoretskog pregleda, odnosno teoretske konceptualizacije religijskog života u provincijama, da bi se zatim prešlo na specifične regionalne teme – od svetišta u Hauranu u Siriji, preko jednog od najvažnijih vjerskih festivala u Memfisu do vrlo zanimljive i iscrpne analize o porijeklu (pogrešnog) vjerovanja grčkih i rimskih pisaca o prinošenju ljudskih žrtava u Egiptu. Jörg Rüpke nas je svojim predavanjem vratio na temu od općeg značaja za cijelo carstvo, odnosno na carski kult ili kako god već možemo nazvati običaj obraćanja caru kroz religijske oblike komunikacije. Ni konkretan arheološki materijal nije zaobiđen, pa smo tako imali priliku slušati i raspravu o

jednoj slabije poznatoj kategoriji kulturnih predmeta, odnosno minijaturnim mitraičkim reljefima, o čijoj se točnoj namjeni i ulozi još vodi rasprava, mada nam je ponuđena i uvjerljiva interpretacija. Identitet se može izražavati i kroz religijska uvjerenja, a kao primjer je kolegica van der Ploeg uzela Asklepijev kult, s naglaskom na štovanje u dunavskim i balkanskim provincijama, točnije način na koji su migracije vjernika, u ovom slučaju prvenstveno vojnika, utjecale na određene prilagodbe u kojima je tražen kompromis između novog životnog okruženja i potrebe za isticanjem svojih tradicija i identiteta. O prilagodbi tradicija, autohtonih kultova i starih svetišta novim okolnostima i novom državno-pravnom okviru govorio nam je i Ton Derks, jasno naglašavajući koliko je to kompleksna problematika koju nije moguće jednoznačno sagledati.

Naredna predavanja se su odmakla od religijske tematike te su bila više okrenuta prema interpretaciji društvenog konteksta. Val gradnje amfiteatara u Italiji tijekom Augustovog doba sagledan je tako kroz prizmu procesa kojeg je pokrenuo samo car, tzv. *renovatio urbis*. Taj koncept novog urbanog planiranja naglasak je stavio na jedan važan aspekt rimske svakodnevice: slobodno vrijeme. Amfiteatri nisu jedini, iako su vjerojatno najvidljiviji trag tog urbanističkog pristupa, jer su i terme i kazališta također dio tog šireg koncepta.

U sličnom smjeru išlo je i predavanje o trijumfalnim kapijama i njihovoj simboličkoj ulozi u isticanju rimskih vrijednosti, pa je njihova uloga u provincijskim gradovima bila od velike političke i društvene važnosti. Još jedno predavanje je istaknulo ulogu graditeljstva u romanizaciji i prihvaćanju rimskog načina života i pogleda na svijet od strane lokalnih elita, mada su u slučaju Galije vidljivi i prežitelji lokalnih običaja, odnosno međusobnih društvenih odnosa domaće aristokracije koji su se vukli iz predrimskih vremena.

Nakon predavanja koja su se mahom bavila urbanističko-socijalnim aspektima romanizacije u prvim desetljećima carstva, uslijedilo je predavanje o prenamjeni javnog prostora rimskih gradova nakon što su *de facto* nakon pada carstva prestali postojati kao urbani centri.

Amfiteatrima je bilo posvećeno i zadnje predavanje toga dana, točnije mogućim vezama između rimskih garnizona i amfiteatara u balkanskim provincijama, kako neposredno u blizini vojnih logora, tako i u obližnjim im gradovima.

U subotu 24.09. 2016. uslijedio je niz predavanja koja nisu nužno slijedila neku kronološku ili geografsku nit, mada se tematski dosta isticala problematika specijalne arheologije:

- Different forms of Roman Imperialism: social and territorial changes in North-western Iberia from 2nd B.C. to 2nd A.D. (Inés Sastre, Instituto de Historia, Madrid).
- Beyond ethno-determinism and tribal hierarchy: Roman imperialism and late Iron Age communities of Lower Sava and Middle Danube (Vladimir D. Mihajlović, Univerzitet u Novom Sadu).
- The landscape of dominance: two case studies from the *provincia* Judaea (Adam Pažout, University of Haifa).
- Landscape and Limes: Interpreting the Antonine Wall via spatial analyses in GIS (Mychal Dycka, Institute of Classical Archaeology, Prague).

- Frontier Zone into Empire's Core: Ljubuški Archaeological Project and Cultural Landscapes of Naroná's Hinterland (Tomasz Dziurdzik, Institute of Archaeology, Warsaw).
- The patterns of settlement in the Balkan countryside during the period of the High Empire (Damjan Donev, Leiden University).
- Aspects of material culture in rural identities in Roman Wales and the Marches (Leah Reynolds, Cardiff University).
- Physical and Temporal Edges of the Roman World: Copper Alloy Vessels applied to the Problem of Late Roman Antiquity (Jason Lundock, Gulf Archaeology Research Institute, Florida).
- De-globalizing Romanization? Recent trends in imperialism across the Roman World at the end of the Postmodern era (Edoardo Vanni, University of Siena).
- Moving objects, mass consumption and cultural imagination in the early Roman West (Martin Pitts, University of Exeter).
- Expressions of Identity and Mechanisms of Change in South-West England: a new approach to the reading of material culture and identity on the edge of the Empire (Siân Thomas, Cardiff University).
- Impact of Romanisation on local cultural identities in Etruria: from a multi-cultural society to a society of partial identities (Raffaella Da Vela, Universität Bonn).
- Cultural change as social discourse: an interpretive framework of socio-cultural integration in Roman Liburnia (Charles Barnett, Macquarie University).
- Liburnica/Liburna: Borrowing technology from the edges of the Roman world (Danijel Dzino, Macquarie University; Luka Boršić, Institut za filozofiju, Zagreb).

Dan je tako opet započeo Hispanijom, temom koja se nastavila na već istaknuta pitanja prvog dana, s naglaskom na sjeverozapad iberskog poluotoka i kronološki širokim pregledom različitih procesa pokrenutih uspostavom rimske vlasti kao i odgovora lokalnih zajednica.

Našem prostoru se okrenuo Vladimir Mihajlović, s kritičkim predavanjem o prevladavajućem etnodeterminizmu u stručnoj literaturi kad je riječ o prostoru na kojem su obitavali Skordisci.

Judeja je također opet došla na red, ovaj put kroz specijalnu analizu rimskih vojnih postaja pomoću koje se može odrediti način kontrole teritorija kao i dugoročna rimska strategija dominacije na određenom prostoru. Specijalna analiza rasporeda vojnih logora, ovaj put na drugom kraju carstva, bila je i tema predavanja o Anoninovom zidu, s naglaskom na određenim diskrepancijama u obrascu izbora lokacija pojedinih logora.

Slijedeće predavanje nas je opet vratilo na nama blisku temu, kad je predstavljen poljsko-bosanskohercegovački projekt temeljen na specijalnoj analizi zaleđa Narone. Naredno predavanje se zadržalo na ovim prostorima, s pregledom urbanizacijskih procesa balkanskog prostora u rimskom vremenu, s osobitim naglaskom na vardarsku dolinu, gdje se preklapaju zone urbanizirane u prethodnom, helenističkom razdoblju i područja koja su urbanizirana tek nakon uspostave rimske vlasti.

Važnost arheološkog materijala u pokušaju prepoznavanja romanizacijskih procesa istaknuta je u analizi arheoloških nalaza s civilnih lokaliteta u Walesu, pomoću kojih se može pratiti integracija tog prostora u šire ekonomske tokove Rimskog carstva. Arheološki materijal, točnije brončano posuđe, opet je istaknut kao važan element u proučavanju društvenih procesa, s naglaskom na promjene obrazaca vidljive sredinom trećeg stoljeća, što bi označavalo i prijelaz iz razdoblja principata u kasnu antiku.

Edoardo Vanni se sudionicima skupa obratio s jednim teoretskim predavanjem, odnosno predavanjem o trenutnim trendovima u proučavanju fenomena romanizacije, kao i o njegovoj dekonstrukciji u recentnoj literaturi, pozivajući na postmodernu promišljanje o ulozi romanizacije u širem kontekstu i s uključivanjem različitih akademskih tradicija i viđenja.

Na arheološki materijal nas je vratio Martin Pitts, s predavanjem o kulturološkom utjecaju standardiziranih obrtničkih proizvoda na stanovnike zapadnih provincija Rimskog carstva. Riječ je o preliminarnim rezultatima projekta o pokretnom materijalu u tri zapadne provincije od 100. pr. n. e. do 100. n. e. Predavanje o izražavanju identiteta kroz materijalnu kulturu na prostoru današnje jugozapadne Engleske geografski se i tematski nastavilo na prethodno izlaganje. Nerijetko zaboravljamo da pitanje romanizacije nije samo stvar provincija osvojenih u kasnoj Republici ili u carskom periodu. Puno prije su Rimljani svoju vlast širili po Italiji, pa se pitanjima lokalnog identiteta i akulturacije može pristupiti i na tom prostoru, kao što je to napravila Raffaella Da Vela u slučaju Etrurije. Posljednja dva predavanja ovog dana bila su posvećena našim krajevima i to istom prostoru, sjevernoj Dalmaciji, točnije Liburniji. Dok se Charles Barnett bavio akulturacijom tog prostora kao posljedicom rimskog osvajanja, posebno kroz prizmu prilagođavanja lokalnih elita, Danijel Džino i Luka Boršić obradili su donekle obratan fenomen, to jest rimsko prihvaćanje domorodačkih tehnoloških rješenja, u ovom slučaju liburni, brodova čiji je izvorni dizajn očito razvijen kod istoimenog jadranskog naroda.

Zadnji dan, u nedjelju 25.09, održano je još nekoliko predavanja, ovaj put fokusiranih na naš podunavsko-balkanski prostor, nakon kojih je uslijedila duga i sadržajna rasprava o svim temama koje su se provlačile kroz cijeli kongres, razumljivo s naglaskom na pitanja akulturacije i identiteta:

- When in Rome, eat as the Romans do: changing patterns of food consumption during the late Iron Age-Roman transition at Emona (Bernarda Županek, Muzej in galerije mesta Ljubljane; Borut Toškan, Inštitut za arheologijo, ZRC SAZU).
- A taste of Rome? Archaeobotany and Identity in Roman Pannonia (Kelly Reed, University of Warwick).
- Hannibal – Roman soldier: inscriptions on the Roman military equipment from the territory of Serbia (Dimitrije Marković, Milan Savić, Univerzitet u Beogradu).

Dva predavanja su se ticala prehrambenih navika stanovnika rimskih provincijalnih gradova, točnije Emone i Murse. Za Emonu je predstavljena zanimljiva arheološka studija o promjenama prehrambenih navika uočenih prilikom istraživanja domorodačkog naselja iz 1. st. pr. n.e. i ranih, augustejsko-tiberijevskih slojeva rimske Emone.

Što se Murse tiče, naglasak predavanja, iako se spominjala i domaća hrana, bio je na importiranim prehrambenim proizvodima, i to na riži i papru, odnosno na raspravi

o sociološkoj pozadini konzumacije tih skupih orijentalnih namirnica u jednom panskom gradu.

Grafiti s imenima vlasnika na vojnoj opremi nam štošta govore o rimskim vojnicima, a kao onomastički izvor mogu nam katkad omogućiti i uvid u vjerojatno ili barem moguće etničko porijeklo pojedinih vojnika. Upravo se na tome temeljio i pregled rimskog oružja i vojne opreme s tragovima natpisa dosad pronađene na teritoriju Republike Srbije. Uloga koju je rimska vojska imala u akulturacijskim procesima, odnosno u pretvaranju auksilijarnih vojnika iz svih dijelova carstva u rimske građane, može se tako pratiti i na arheološkom materijalu.

Kad neka manifestacija, u ovom slučaju simpozij, doživi svoje treće izdanje, nerijetko se kaže da je to postalo tradicionalno događanje. Možemo raspravljati je li ta tvrdnja preuranjena ili ne, no u svakom slučaju se nadam da će kongres u Istraživačkoj stanici Petnica o imperijalizmu i identitetima u Rimskom carstvu doživjeti trenutak kada će ga se moći smatrati naučnim skupom s dugom tradicijom. Ostale kvalitete već ima, jer se svi sudionici slažu da su rasprave zanimljive, široke i relevantne. Zato čestitke organizatorima, uz želje da samo tako nastave!

*Ivan Radman-Livaja
Arheološki muzej u Zagrebu*